

Nõukogude nomenklatuur, poliitilised repressioonid ja genotsiid

25. septembril 2009. a. toimus Tallinnas Eesti Ajaloomuuseumi Maarjamäe lossis lähiajaloo mõistete alane seminar. Üritus sai teoks Eesti Ajaloomuuseumi ja Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi koostöös. Peeti kaheksa ettekannet, mis valgustasid erinevate (Eesti) lähiajaloolaste ambivalentsemate mõistete kasutamist. (Ka käesoleva ülevaateartikli pealkiri on koostatud seminaril analüüsimist leidnud mõistetest). Ettekannete pidajate ning kuulajate ja diskuteerijate seas oli lisaks korraldavate organisatsioonide esindajatele lähiajaloo uurijaid mh. Eesti Mälu Instituudist, Riigiarhiivist jm.

Seminari avasõnades rõhutas **Tõnu Tannberg** ürituse ühe korraldaja, Tartu Ülikooli, esindajana ajaloo uurimisel kasutatava mõisteaparatuuri selguse küsimust. Ajaloo edukaks uurimiseks on eriti oluline, et nii uurimuse kirjapanija kui ka selle lugeja mõistaksid asju ühtemoodi, et kirjapandud info (uurimistulemused) jõuaks soovitud kujul auditooriumini. Selleks on vajalik ka kasutusel olevate mõistete selgus ja neist üheselt arusaamine, seda mh. eriti kooliprogrammide vallas. Tannberg rääkis, et koolitunnis kasutatavate ajaloomõistete korrastamine sai alguse juba sõdadevahelises Eesti Vabariigis 1920-ndatel ning see jätkub ka tänapäeval.

Ka Eestis on saanud üldiselt valitsevaks Läänes levinud mõtteviis, et „ajaloo ümberkirjutamine” ei ole karistamist vajav kriminaalkuritegu, vaid loomulik nähtus, mis kaasneb põlvkondade vahetumise, mõtteviiside muutumise ja uute allikate lisandumisega. Nõnda kirjutab iga uus põlvkond ka „oma ajaloo”, toob muu hulgas kasutusele uued terminid ning mõistete korrastamine on pidev protsess, mida tuleb aeg-ajalt selguse huvides teha.

Toomas Hiio arutles oma ettekandes mõiste „genotsiid” kasutamise üle viimaste kümnendite Eesti ajalookirjutuses. Hiio kõneles, et kuna Eestis valitseb sõnavabadus, siis võiks selle mõistega justkui tähistada peaaegu kõike, mida ajaloolane suvatseb. Tegelikult mängib siiski olulist rolli kriitiliste kolleegide vastukaja – ning samuti oht saada au haavamise eest kohtusse kaevatud. Kui kirjutada Teise maailmasõja ajast ning sellele vahetult järgnenud aastatest, on võimalikud genotsiidi toimepanekus süüdistatavad või nende otsesed järeltulijad veel suure tõenäosusega elus ning võivad esitada vastusüüdistuse laimus. Reaalselt on õigus kedagi genotsiidis süüdi mõista ikkagi ainult kohtul, kes teeb seda konkreetsete õigussätete alusel (Eesti Vabariigis näiteks „Eestis inimsusevastaseid kuritegusid või sõjakuritegusid toime pannud isikute kriminaalvastutuse seadus” (1994) jne.).

Ettekandele järgnenud diskussioonis kerkis küsimus genotsiidi mõiste õiguslikust ja ajaloolisest tähendusest – kas saab ja võib vaadata neid eraldi? S. t. kas ajalookirjutuses oleks võimalik kasutada terminit vaid isikliku hinnangu andmiseks, jälgimata seejuures täpselt, kas kõnealune sündmus või protsess mahub õigussätetes defineeritud genotsiiditunnust alla. Mõiste üldisema kasutuse pooldajad tõidki esile nõnda võimalikuks saava laiemal kasutusvõimalusel, selle vastased rõhutasid mõiste ühetimõistetavuse vajalikkust ning ohtu, et liialdatud kasutamisega (nt. karusnahkade kandmise kohta, emapalga vähendamise kohta jne. – tegemist on reaalsete näidetega) mõiste tähendus „devalveerub”.

Indrek Paavle ettekanne käsitles mõistes „Nõukogude” sisalduvat ambivalenttsust ja võimalusi sellest ülesaamiseks. „Nõukogu” tähendab eesti keeles teatavasti esiteks nõuandvat kogu üldse (üldmõistena), ning teiseks konkreetset poliitilist organit NSV Liidus. Kuna viimaste uurimuste andmetel kadus Nõukogude Liidus *nõukogudel* reaalne võim hiljemalt 1920-ndate keskpaigaks, siis on ju ka vastav eestikeelne mõiste – eriti veel kasutatuna üldiselt kogu poliitilise režiimi kohta – deklaratiivne, ilustav ja vastuolus tegelikkusega. NSV Liidu ajaloo puhul on sõnal „nõukogude” dekoratiivne tähendus, mis näiteks paari aastakümne pärast tulevikus võib eksitada noort eestikeelset lugejat. Teades, et *nõukogu* tähendab mingit kollegiaalset otsustusorganit (vrd. äriühingute nõukogud, kultuuriasutuste nõukogud jne.), võib siis jääda lugejale eksitav mulje, et otsustamine toimuski tõepoolest demokraatlikul pinnal ning tegemist oligi „rahvavõimuga”.

Valestimõistetavuse vältimiseks tegi Paavle ettepaneku võtta eestikeelses ajalookirjutuses NSV Liidu ajaloo kontekstis sõna „nõukogu” asemel kasutusele sõna „sovett”. Tegemist oleks sõna otsese ülevõtuga vene keelest suurte keelte (inglise, saksa, prantsuse jt.) eeskujul. Huvitav on märkida, et vaadates NSV Liidu endiste liiduvabariikide nimetusi rahvuskeeltes, selgub, et vaid kuues keeles (eesti, läti, leedu, soome, gruusia, kasahhi) on „Nõukogude” kasutusel omasõnana. Pealegi on ka mõiste „sovetiseerimine” eesti keeles hästi kodunenud ning võtnud kindla positsiooni meie ajalookirjutuses. Sealtsamast tõi Paavle esile ka omamoodi kurioosumi: meie ajalookirjutuses sageli kasutatava kirjelduslaadi kohaselt mingi valdkond *sovetiseeritakse*, misjärel see muutub *nõukogulikuks* (mitte *sovetikuks*!). Samas on juba vähemalt Eesti esimesest iseseisvusajast alates olemas ka sõna „sovett”, kuigi seda on kasutatud vähe.

Paavle uurimuse kohaselt oli 1940. a. pöördel eelses keeleruumis mõiste „sovett” juba olemas, aga leidis vähest kasutamist. Sovetlikus historiograafias endas see praktiliselt puudus. Pagulas-kirjanduses on seda kasutatud, aga suhteliselt vähe ning tänapäevalgi kasutavad seda vaid üksikud autorid.

Ettekande lõpus oli välja toodud ka mõistete „sovett” ülemineku võimalikud eelised ja puudujäägid. Plusspoolelt oli nimetatud mõiste sisu parem ja konkreetsem edasiandmine, samuti võimalus saada lahti probleemist sõnaga „Nõukogude” – kas kirjutada seda igal konkreetsel juhul suure või väikese algustähega. Negatiivsetest külgedest sai esiteks välja toodud sõna „sovett” halvustav varjund (näiteid värskest „Eesti keele seletavast sõnaraamatust” (2009): *Ise eestlane, aga selline sovett! Sovetid hävitasid monumente*). Lisaks probleem, mis kerkis ka järgnevas diskussioonis: millistel puhkudel siis peaks sõna kasutusele võtma? Kas märkida sellega ainult konkreetset esinduskogu (*Töörahva Saadikute Sovett? külasovett?*)? Või nimetada selleks ka kogu režiimi (*sovitivõim*), või koguni režiimi ja selle esindajaid üldse? (Nt.: „*sovetid vallutasid Narva*” – inglise keele eeskujul (*the Soviets*)). Omadussõnana („sovetik”) on see mõiste samas juba kasutusel.

Ettepanek mõiste kasutuselevõtuks tekitas seminaril laia vastukaja, seejuures ei kerkinud ühtegi resolutootset vastuväidet. Mitmete arutelul osalenute hinnangul on ettepanek oma sisult lihtsalt väga uudne ja nõuab pikemat kaalumist – ja harjumist.

Järgnes **Olev Liiviku** ettekanne mõistest „nomenklatuur”, mis tähistas NSV Liidus salajast nimekirja ametikohtadest, kuhu määramine toimus konkreetse parteiorgani poolt või selle nõusolekul. Eestindatult võiks „nomenklatuur” tähendada seega lihtsalt *ametinimekirja*. Oma nomenklatuurid olid kolmel peamisel tasandil: 1) NLKP Keskkomitee, 2) liiduvabariigi / oblasti / krai jne. parteikomitee, 3) regionaalsel tasandil linna, rajooni (ka valla) parteikomitee. Eksisteeris kahte eri sorti ametinimekirju: põhinomenklatuuris asuvalle ametikohale kinnitamiseks oli vaja konkreetse parteiorgani otsust, reserv-armeeri nomenklatuuris olevale tööpostile (sinna kuulusid vähemtähtsamad ametikohad) asumiseks oli vaja vastava parteiametniku nõusolekut. Eri tasandi nomenklatuuridesse kuulusid kõikvõimalike erinevate elualade (partei, riigiaparaat, majandus jne.) juhtivad ametikohad, mida oli kokku tuhandeid. Nomenklatuuri-süsteemi tähtsaimaks funktsiooniks oli parteiline kontroll ametnikkonna üle.

Laiemalt on mõiste „nomenklatuur” olnud kasutusel nende inimeste kohta, kes neid ametikohti täitsid. Nii on mõiste, mis algselt tähendas nimekirja ametikohtadest, saanud aegamööda uue sisu, hakates tähistama NSV Liidu „privilegeeritud poliitilist eliiti”. Mõiste laiale levikule ja mütologiseerimisele aitas peamiselt kaasa NSV Liidu diplomaat Mihhail Voslenski, kes põgenes 1970-ndatel välismaale ja avaldas seal raamatu „Nomenklatuur: Nõukogude valitsev klass”, kus kujutas Nõukogude bürokraatide kihti eraldiseisva kõikvõimsa jõuna, kelle käes on riigis absoluutne võim.

Siinkohal tekib aga küsimusi fakt, et sugugi mitte kõik nomenklatuuris sisaldunud ametikohad ei kuulunud „poliitilise eliidi” hulka (näiteks vallakomitee nomenklatuuri kuulunud külakaupluste juhatajad, metsnikud jne.). Teisalt ei ole päris õige ka nomenklatuurile kui isikutegrupile omistatud juurdepääs materiaalsele hüvedele, mis on tõenäoliselt olnud rohkem seotud isiku konkreetse positsiooniga kui nomenklatuuri kuulumisega iseenesest. Näiteks kultuurieliidi tipp (kunstnikud, kirjanikud, muusikud, ka sportlased jt.) ei kuulunud nomenklatuuri, kuid nende elatustase võis sageli olla kõrgem kui vormiliselt nomenklatuuri kuulunud madalama tasandi töötajatel.

Liivik tegi ettepaneku kasutada sõna „nomenklatuur” vaid ametikohtade loendi tähenduses ning loobuda selle umbmäärasest kasutamisest Nõukogude ühiskonna eliidi tähenduses.

Olaf Mertelsmann rõhutas oma ettekandes teemal „vastupanu”, et kuna ajalookirjutus on rahvusvaheline ning ka Eesti ajaloolased ei kirjuta ju kitsalt vaid eestlastest publikule, tuleb püüelda selle poole, et ka terminid oleksid eri keeltes sama sisuga. Lisaks paremale üksteisemõistmisele võimaldab see eri maade uurijatel ka lihtsamini koostööd teha jne.

Konkreetses mõiste juures on probleem selles, et „vastupanu” tähendus eesti keelekasutuses on väga lai. Inglise keeles, mis on ju tänapäeval muu hulgas ka ajalooteaduse *lingua franca*, mahub nendesse piiridesse mitu erinevat kitsama tähendusega mõistet! Mertelsmann soovib, et „vastupanu” termin oleks ka Eesti ajalookirjutuses vaja täpsemini defineerida ja selle piirid paika panna. Praegusel kujul on lisaks võimalikule segadusetekitamisele oht ka termini „inflatsiooniks”.

Inglise keeles on nimelt üksikisiku ja valitseva riigivõimu vahelise suhte määratlemiseks laialt kasutusel vähemalt kuus mõistet (millest nelja nimetatakse meil ühel või teisel puhul sageli „vastupanuks”). Spektri serva paigutub kõige radikaalsem *aktiivne vastupanu*, mille eesmärk on relvajõul kukutada valitsev poliitiline võim või okupatsioonirežiim, seda vajadusel ja võimalusel ka välisriikide toel. Selleks võidakse tarvitada vägivalda, vajadusel (nt. võitlejatele varustuse hankimine) võidakse sooritada ka kriminaalseid tegusid.

Siit kerkib kohe probleem: kehtiva konkreetse õiguskorra järgi on ju ka ebademokraatlikule riigikorrale ja okupatsioonirežiimile vastupanu ebaseaduslik. Siiski: kui valitsev režiim ise on kuritegelik, peab ka üksikisikul olema loomulik õigus vastupanule.

Vastupanu legitiimsuse küsimus on alati väga delikaatne teema, piirid banditsismi/terrorismi ja vabadusvõitluse vahel ei ole alati selged, ning sõltuvad paljuski konkreetsest hindajast ja hinnangu andmise asjaoludest. Nagu märkis ettekandele järgnenud diskussioonil Toomas Hiio, on vastupanu „mitte protsessipõhine, vaid tulemuspõhine” asi, s. t. lõpliku hinnangud antakse tagantjärele ja sageli sõltuvalt sellest, kes võitis. Kõrvaltvaatajad ei kiirusta enamasti ka sekkuma, sest kuni 1990-ndateni (pöördepunktiks sai humanitaarinterventsioon endise Jugoslaavia aladel) peeti riigis toimuvat (ka vastupanuvõitlust kuritegeliku režiimi suhtes) üldiselt riigi siseasjaks. Konkreetseid näiteid pakub lähiajalugu hulganisti.

Lääne ajalookirjutuses omaksõetud skaalal järgneb aktiivsele vastupanule *passiivne vastu-*

panu. Selle eesmärgiks on samuti režiimi kukutamine, aga rahumeelsel teel (massidemonstratsioonide, kodanikuallumatuse aktsioonide kaudu), nt. M. Gandhi juhitud liikumine Briti koloniaalvõimude vastu Indias.

Järgmine liik on *dissidentlus*, mille sisuks on jõuda seaduslike meetmete abil poliitilise olukorra muutumiseni. Erinevalt passiivse vastupanuliikumise tegelastest tegutsevad dissidendid rõhutatult seadustega lubatud piirides, kuid ka sellisel teel langevad nad sageli võimudepoolse tagakiusamise ohvriks. Dissidentlus ei ole tavaliselt massiliikumine, see on ühiskonna väikese osa käitumisviis.

Eesti kõnekeeles on kõik dissidendid vastupanuliikujad. Mertelsmann meenutas aga, et vastavalt Lääne ajalookirjutuses üldiselt omaksõetud seisukohtadele ei lahterdata *samizdat*’i levitamist ja allkirjade kogumist *vastupanu* kategooriasse.

Järgneb resistents ehk kõneleja arvates *mitteosalemine*. Sellise käitumisviisi järgijad ei nõustu valitseva ideoloogiaga ega täida, või täidavad vaid osaliselt, valitseva režiimi korraldusi. Liialt kaugele sellega siiski ei minda ning suuri riske ei võeta. Balti liiduvabariikide elanikkonna käitumise pärast Nõukogude režiimi kehtestamist võib Mertelsmanni tutvustatud mudeli järgi paigutada just selle kategooria alla.

Edasi tuleb *pragmaatiline koöperatsioon* ehk osaline koostöö võimudega, kas siis ähvardavast karistusest pääsemiseks või režiimi poolt võimaldatavate hüvede saamiseks. Diktatuurirežiimi all elavad inimesed laveerivad Mertelsmanni tutvustatud mudeli kohaselt enamasti just mitteosalemise ja pragmaatilise koöperatsiooni vahel.

Skaala teises servas seisab *kollaboratsioon* ehk täielik koostöö valitseva režiimiga, olgu siis isiklike veendumuste alusel või materiaalsete hüvede hankimiseks.

Ettekandele järgnenud mõttevahetuses tõusis esile küsimus, kas dissidentlus (nagu me teame seda Eesti NSV kogemuse põhjal ja NSV Liidust üldisemalt) tuleks ikka eristada eraldi kategooriaks või pidada seda (passiivseks) vastupanuks – dissidendid ise, valitsenud režiim ja ühiskond laiemalt käsitlesid nende tegevust ju vastupanuna. Samas ei olnud nende tegevus ka NSV Liidu konstitutsiooni järgi seadustevastane.

Pearu Kuusk valgustas oma ettekandes mõiste „metsavendlus” kujunemist. Metsavendade nime all teame tänapäeval isikuid, kes osutasid vastupanu Nõukogude võimule nii

1941. a. sõjasuvel kui 1944. a. ja sellele järgneval kümnendil. Metsavendadeks loetakse nii relvaga Nõukogude režiimi vastu võidelnud kui ka lihtsalt end võimude eest varjanud isikuid.

Teadaolevalt on sõna pärit juba tsaariajast, tähistades esialgu Vene armeest kõrvalehoidjaid. Iseseisvunud Eesti Vabariigis on mõistet kasutatud (ajaloolises kontekstis) üldisemalt põgenenud, mässava talupoja tähenduses, kes on end metsas varjanud. 1941. a. Suvesõja lõppedes kirjeldati Nõukogude vägedele vastupanu osutanud võitlejaid erinevate nimetustega, millest osa oli tuntud juba Vabadussõja päevilt: partisanid, „roheline rügement” jne.

Sõna „metsavend” sai üldmõisteks ja tuli laiemalt kasutusele 1942. a., seoses piirkondlike Omakaitse ajalugude koostamisega. Tegemist oli n.-ö. keelekorralduse tulemusega – vaja oli mõisteid korrastada ja ühtlustada, ning nii sai ka termin „metsavend” reglementeeritud samas tähenduses, kui seda teame tänapäeval. Samanimeline peatükk ilmus ka „Eesti rahva kannatuste aastast” ning kokkuvõtvalt võib öelda, et Saksa okupatsiooni lõpuks oli mõiste juba paigas. Peagi hakati seda kasutama ka 1944. a. taaskestestatud Nõukogude režiimi vastu võitlejate kohta. Huvitav on märkida, et samal ajal kinnistusid ka vastaspoole kasutatavad mõisted: juba 1941. a. räägiti hävituspataljoni tegevuse kontekstis „bandiitide hävitamisest”, sama mõistega jätkati ka nüüd.

Mõiste „metsavend” ei ole iseenesest ainulaadne termin. Sarnase sisuga mõisteid, mis viitavad metsas end varjavatele sissidele, on teada nii USA kodusõja ajast (*Bushwhackers*) kui Saksa-Nõukogude sõjast (nimetus „*lesnõje soldat*” Nõukogude partisanide kohta) jne. Termin „metsavendlus” (ingl. *Forest Brothers*) konkreetset on aga Eesti algupära, kuigi ingliskeelses ajalookirjutuses on selle mõiste alla hakatud viimasel ajal paigutama Baltimaades puhkenud kogu Nõukogude-vastast sissivõitlust laiemalt. Võimalik, et tegu on tähenduse edasikandumisega, analoogiliselt palju hilisemale mõistele „laulev revolutsioon”, mis Eestis sündinud terminina on nüüd inglise keelde tõlgituna (*Singing Revolution*) inglise keeleruumis üle kantud sarnastele protsessidele Baltikumi mastaabis üleüldse.

Kuuse soovitus kohaselt võiks nimetuse „metsavend” kõrval julgemalt kasutada ka mõistet „partisan”, mis on meie keelekasutuses viimase poolsajandi jooksul (alusetult) kinnistunud just Nõukogude partisan tähenduses, kuid on tegelikult ju palju vanem ja laiem üldmõiste.

Aivar Niglas analüüsis mõistet „poliitiline repressioon”, mida sageli kasutatakse Vene ajalookirjutuses ja ka meil. Selgub, et kuigi mõiste on laialt levinud, ei ole seda algselt üldse kasutatud omaaegses NSV Liidu kriminaalkodeksis, mille alusel inimesed süüdi mõisteti, ega ole üheselt defineeritud nüüdisaegsetes uurimustes. Vene Föderatsioonis tänapäeval kehtivad seadused defineerivad poliitilist repressiooni kui „erinevaid sunnivahendeid, mida riik kasutas poliitilistel motiividel” – seejuures jääb aga mõiste „poliitilised motiivid” täpsemalt selgitamata. Venemaal kasutatakse mõistet „poliitiline repressioon” sageli üldmõistena kõigi NSV Liidus ebaõiglaselt represseeritute kohta. Küsitavusi tekitab aga fakt, et leidub küllaldaselt ebaõiglaselt karistatud, kelle karistamises on raske näha „poliitilist motiivi”.

Niglase analüüsi kohaselt tuleks küsimusele läheneda pigem süüdimõistmise õigusvastasuse aspektist, s. t. rõhutada eksimist rahvusvaheliste konventsioonide ja ka elementaarsete õiguspõhiste põhimõtete vastu. Arvesse tuleb võtta kasutatud lubamatuid meetodeid (füüsiline mõjutamine ülekuulamisest) ning õiguspõhiste massilise erialase ebapädevuse fakti. (Hiljutistest uurimustest selgub näiteks, et 1935. a. seisuga oli NSV Liidu rahvakohtunikist ligi 85% algharidusega!)

Seminari viimane ettekanne oli **Peeter Kaasikult**, kes kirjeldas mõistega „GULag” seonduvat segadust. Täheühend „GULag” on lühend venekeelsest nimetusest „Главно́е Управле́ние (исправите́ль'но-трудо́вых) ЛАГере́й” ehk „(pa)randusliku töö) laagrite peavalitsus”. Tegemist oli ühe vanglaametkonnaga paljudest, mis moodustati 1930. aastal OGPU süsteemis, tegi hiljem erinevate ametkondade (enamasti NKVD/MVD) koosseisus läbi mitu nimevahetust ning reorganiseeriti 1959. a. Lisaks GULagi sunnitoõlaagrite võrgustikule eksisteeris samaaegselt veel mitmeid erinevaid, näiteks tuumaobjektide ehitamisega tegelenud Tööstusehituslaagrite Peavalitsusele (Glavpromstroj) allunud süsteem, kuhu kuulus ka Sillamäe laager Eestis. See tähendab, et GULag ei koondanud kõiki kinnipidamisasutusi, ka näiteks vanglad ei kuulunud tema alluvusse.

Laiemas tähenduses on mõistet „GULag” hakatud aga kasutama üldisemalt kogu NSV Liidu repressiivaparaadi kohta alates 1917. aastast (ja mõnikord ka tänapäeva Vene Föderatsioonini välja). Arvatavasti on see suures osas Aleksandr Solženitsõni mõju, kelle raamat „Gulagi arhipelaag” ilmus 1970-ndatel Läänes ja

põhjustas suurt vastukaja. Tõenäoliselt paljuski just selle raamatu mõjul on „GULag” muutunud üldmõisteks, mida kasutatakse ohtralt, seejuures aga sageli teadmata mõiste tegelikku sisu. Võib-olla on mõiste sagedase tarvitamise taga soov võõrsõna ekspluateerides eksponeerida personaalset erudeeritust.

Täheühend on levinud koguni neljal eri kujul: GULAG / GULag / Gulag / gulag. Ka selle n.-õ. laiendatud tähendusi on erinevaid. Kaasik tõi ära mõned, mis laekusid põgusa internetiotsingu tulemusel Eesti ajakirjandusväljaannete veebilehekülgedelt. Otsingu tulemustest selgub, et ajakirjanduses on GULagiks (nimetuses väike- ja suurtähti erinevalt kombineerides) nimetatud nii Nõukogude vangilaagrit (sünonüümina) kui vangilaagrite süsteemi, samuti erilist, „Nõukogude tüüpi” vangilaagrite süsteemi. Omaette kurioosumiks võib pidada arusaama, et tegemist oli ühe konkreetse vangilaagri pärisnimega („... valmis film orjalaagrist „Gulag”...”).

Kõnekujund „keegi saadeti GULagi” või „vabanes GULagist” on iseenesest väär ja ebaratsionaalne keelekasutus. Võrdluseks: tänapäeva Eesti Vabariigis ei öelda ju „vabanes Justiitsministeeriumi vanglate osakonnast”.

Kuidas oleks siis korrektne väljendusvorm? Kuhu süüdimõistetud suunati? Ametlikult oli tegu „parandusliku töö laagritega” (või kolooniatega), kuid see on ilmselt eufemistlik nimetus. Kaasiku sõnul oleks mõttekas neid nimetada neutraalsemalt ja ühemõttelisemalt lihtsalt „vangilaagriteks”.

Ettekande järel puhkes elav diskussioon selle üle, kas mõistet „GULag” võiks kasutada ka laiemas tähenduses, s. t. tähistamaks mitte üksnes Nõukogude vanglaametkonda, vaid ka Nõukogude vangilaagrite süsteemi või koguni üldse igasuguseid vangilaagrite võrgustikke. Mõiste laiendatud tähenduses tarvitamise kasuks räägib termini lühidus ja meelde jäävus – nimetus „GULag” on juba jõudnud miljonite inimeste teadvusse, aga kes oskaks nimetada peast näiteks Põhja-Korea vangilaagrite süsteemi nime? Puristlik osa kuulajaskonnast toonitas vastukaaluks taas ühetimõistetavuse probleemi. Kui käsitleme „gulagi” kui üldmõistet märkimaks vangilaagrite süsteemi, kas siis võime rääkida ka „natside gulagist”? Või vastupidi „Nõukogude KZ-laagrist” (kontsentratsioonilaagrist)? Ja kas seda on üldse tarvis?

Ettekande pidaja Peeter Kaasiku enda hinnangul võiks sõna „gulag” kasutada üldmõistena küll, seda siis aga väikeste tähtedega ja Nõukogude laagrisüsteemi tähenduses.

Läbiviidud seminar näitas, et ajaloolaste hulgas valitseb enam-vähem üksmeel selles, et terminoloogiat tuleb korrastada ning see annab lootust, et toimunud seminar ei jää selles vallas viimaseks.

Hiljar Tammela